

переглядати наступні покоління читачів та літературознавців, відтак їхні естетичні пошуки набувають важливішого значення, ніж у сучасну їм епоху.

1. *Прозорова И. В.* Великие» и «второстепенные писатели в литературном процессе // Русская словесность. – 2006. – № 6. – С. 13–20. 2. *Грабович Г.* «Кобзар», «Каменяр» і «Дочка Прометея» // До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка. – К.: Критика, 2003. – С. 575–589. 3. *Бахтин М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с. 4. *Элиот Т. С.* Что такое классик // Избранное. – М.: Терра-Книжный клуб, 2002. (пер. Н. Бушмановой). – С. 215–235. 5. *П'янов В. Я.* Визначні, відомі й «та інші...»: Спогади, есеї, нариси. – К.: Український письменник, 2002. – 463 с. 6. *Бондаренко М. А.* «Текущий литературный процесс» между литературоведением и критикой (методологические принципы изучения) // Литература XX века. Итоги и перспективы изучения. Первые андреевские чтения. – М., 2003. – С. 134–144. 7. *Хализев В. Е.* Теория литературы. – М.: Высшая школа, 2004. – 438 с. 8. *Гурвич И.* Русская беллетристика: эволюция, поэтика, функции // Вопросы литературы. – 1990. – № 5. – С. 113–142. 9. *Єфремов С.* Литературный Банавентура (заметки читателя) // Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 101–133. 10. *Якубовський Ф.* Майбутнє належить підземним річкам // Життя й революція. – 1925. – № 10. – С. 77–80. 11. *Айзеншток І.* Котляревщина // Українські Пропілеї. – Т. I. – ДВУ, 1928. – С. 9–121. 12. *Тимофеев Л.* Современная украинская литература // Новый мир. – 1929. – Кн. 3. – С. 171–181. 13. *Сивокінь Г.* Одвічний діалог. – К.: Дніпро, 1984. – 255 с. 14. *Сивокінь Г. М.* Починаючи наново... // У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функції. – К.: Фенікс, 2005. – С. 41–48. 15. *Павлишин М.* Канон та іконостас. // Канон та іконостас: Літературно-критичні статті / Вст. ст. І. Дзюби. – К.: Час, 1997. – С. 184–198.

*Марина Пеха,
к. філол. наук, доц.*

МАСОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК ПРОДУКТ ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ

У доповіді розглядається зв'язок жанрів масової літератури і «високої» літератури, передумови виникнення й функціонування масової літератури в літературному дискурсі, аналізується роль читача як реципієнта й замовника в створенні й появі текстів масової літератури.

Ключові слова: масова література, літературний дискурс, реципієнт, жанри масової літератури.

В докладе рассматривается связь жанров массовой литературы и «высокой литературы», предпосылки возникновения и функционирования массовой литературы в литературном дискурсе, анализируется роль читателя как реципиента и заказчика в появлении текстов массовой литературы.

Ключевые слова: массовая литература, литературный дискурс, реципиент, жанры массовой литературы.

Communication of genres of the popular literature and "the high literature", preconditions of occurrence and functioning of popular literature in a literary discourse are considered in the report, the role of the reader as recipient and the customer in occurrence of texts of the popular literature is analyzed.

Keywords: popular literature, literary discourse, recipient, genres of the popular literature.

Сучасний літературознавчий дискурс дає нам зразки різних підходів, точок зору щодо осмислення феномену масової літератури, визначення й окреслення характерних ознак цього типу словесного висловлювання. Ця невпинно зростаюча кількість спроб зрозуміти й окреслити поняття «масова література» обумовлюється величезним масивом текстів, які не вписуються в традиційні канони літератури, не відповідають класичним вимогам теоретиків, але, не дивлячись на це, користуються величезним попитом читацької аудиторії, створюють самостійне соціально-культурне явище сучасності.

Сьогодні масову літературу читають, незважаючи на те, що думає про неї літературна теорія. Чому це так? Чому в руках сучасного читача замість Шевченка, Гоголя або Лесі Українки опиняються твори, місце яких в майбутній історії літератури дуже сумнівне? Що в цій літературі так приваблює сучасну людину і що стимулює письменника до написання таких творів?

На початку ХХ століття російський літературознавець П.Сакулін, розмірковуючи над завданнями, які постають перед істориками літератури, і спираючись на вчення видатних філософів минулого, висловив думку про те, що історик літератури не може залишати поза увагою письменників різного рангу, якими б не були художній рівень і значущість їх творів, адже кожен митець посідає певне місце у творенні культурної картини доби й виказує власне бачення та естетичний досвід як репрезентацію панівних уподобань певної соціальної групи у певний період часу [1,37]. Академік В.Перетц наголошував, що література – не випадковий продукт гри, вона є фактом соціального життя й для її історика немає творів кращих або гірших в естетичному розумінні, а є лише такі, що більш-менш виразно представляють моменти літературного розвитку [2, 56]. Продовжує цю думку й О. Веселовський, вважаючи, що для історичної поетики немає незначних епох у розвитку літератури, а відповідно й немає творів, які б не потребували уваги та вивчення. Історика літератури, вченого, який досліджує проблеми розвитку літературного процесу, не можуть не зацікавити твори, можливо, й малохудожні з точки зору прийнятого канону, але такі, що так чи інакше фіксують певні уподобання, естетичні норми епохи [3,78].

Сучасна масова література становить собою явище неоднорідне як за жанровими, так і за художніми ознаками. Вона «обслуговує» різні інтереси різних прошарків населення, різних професійних груп, різні естетичні очікування. Не випадково однією з ознак масової літератури є чітка жанрова диференціація. Діапазон творів дуже широкий, як і власне визначення поняття «література», яке дає нам історична поетика. Походження самого слова «література» йде від латинського «literature», тобто те, що написано буквами, мистецтво читання й писання. З часом сформувалася вимога естетичної вартості й досконалості словесного висловлювання. Однак, за якими критеріями і що саме відносити до справжньої художньої літератури, а що не вважати художньою літературою, не є апіорі визнаним.

Масова література існувала завжди і мала певні ознаки. Для цих текстів характерним є наявність яскравого, цікавого сюжету, напруженої інтриги й

атмосфери таємниці, опертя на вигаданих героїв, фактографічний ухил, зайва деталізація, відверта авторська оцінка, присутність певного літературного шаблону, розробка злободенних питань сучасності. Останнім часом з'являються тексти, які побудовані на обіграванні історичних фактів, вільному трактуванні та інтерпретації минулого з метою переконати читача у вірогідності найнеймовірніших подій.

Наявність цих ознак диктується перш за все посиленою увагою до потреб публіки, усвідомлення її не тільки як реципієнта, але й як замовника. Історія літератури свідчить, що уперше смаки замовника стали враховуватися й братися до уваги ще за часи середньовіччя: тоді поети «прагнули потрапити в тон» думці й смаку меценатів і багатій частини суспільства, здатних оплатити їхню працю. З цього часу жити на літературний заробіток вже не вважалося нешляхетним. Ставлення до письменника, його соціальна роль змінилися. Епоха Відродження вивела на перший план світську людину, для якої мистецтво й література стали окрасою життя та побуту. Пізніше перед поетом постало завдання бути виразником поглядів й ідеалів людини, і це змінило ставлення суспільства до поета, його соціального стану, що в свою чергу зумовило зростання його самосвідомості, підвищення почуття власної гідності, розуміння необхідності фінансової незалежності, сприяло професіоналізації письменницької діяльності й як наслідок – її комерціалізації. Усе це дає підстави говорити про фактори, які зумовили появу масової літератури. “Серед цих факторів – виникнення масової читацької аудиторії, комерціалізація літературного життя, професіоналізація письменницької діяльності, і сьогодні вже можна говорити й про ще один фактор – здешевлення процесу друкарства, розвиток мережі книжкових крамниць” [4, 35].

На мою думку, сьогодні можна помітити два типи літератури: 1) писання для себе як форма художньо організованого вислову власного письменницького бачення світу, тобто власних рефлексій, й відповідно власна оціночна самодостатність. Йдеться про літературу, яка не має на меті орієнтації на іншого і відповідно корекції написаного у зв'язку з прийняттям/неприйняттям твору; 2) писання з орієнтацією на певну аудиторію, яка через попит формує умови: тематики, обсягу, іноді лексики, паперу, якості оформлення і т. ін., тобто впливає на творчу самосвідомість та активність власним гаманцем.

Перший тип літератури намагається наблизитись до ідеалу так званої "високої літератури", яка створюється критикою, теорією літератури, фіксує певні норми й правила. Прагнучи до самопізнання, література сприймає себе у світлі легенди, яку вона вигадує для себе, відкидаючи все те, що не відповідає певним уявленням про існуючий канон. Саме конфлікт між образом культури, створеним теоретиками і масовою свідомістю, читацьким запитом в тому числі, пояснює інтерес до масової літератури сьогодні. Але безперечним є той факт, що масова література виникає в суспільстві, що вже має традицію складної "високої" сучасної культури. Канонічний початок лежить в основі всіх жанрово-тематичних різновидів масової літератури.

Важливим моментом спроби осмислення феномену масової літератури в літературному дискурсі сучасності є те, що Г.Р.Яусс охарактеризував як горизонт читацького очікування. Він пише: “У поведінці естетичного ставлення радше тематизується латентний горизонт вже несвідомих або ще несвідомих сподівань життєвої практики, завдяки чому письменник відкриває можливість самотньому читачеві перейняти певний світ, в якому вже живуть інші” [5, 398]. Далі Яусс наголошує, що в процесі читання читач з’ясовує для себе досвід ролі інших, які можуть переформовувати, а також формувати, змінювати свою суспільну поведінку. Тексти масової літератури з’являються як потреба подолати відстань між сподіваннями читача та конкретним твором мистецтва. Читацький інтерес фіксує, наскільки ця відстань долається, та корегує появу тих чи інших текстів, свідчить про можливість чи неможливість діахронічного злиття читацьких та письменницьких горизонтів.

Сучасне суспільство є неоднорідним за своїми бажаннями, цілями, мріями, естетичними уподобаннями, художнім досвідом. О.Веселовський зауважував, що “сучасна наука дозволила собі заглянути в ті маси, які доти були позбавлені голосу, вона помітила в них рух життя, непримітний для “простого ока”; таємні пружини історичного процесу впливало шукати тут, ... центр ваги був перенесений у народне життя” [3,110]. Такий підхід дав змогу вченим виявити середні літературні норми епохи. Важливо, що через вивчення текстів, які перебувають за межами узаконених норм епохи, художня література в тому числі черпає резервні засоби для майбутніх новаторських вирішень. Художня, або “висока”, література стримується в своєму розвитку власними правилами, які розраховані перш за все на достатній інтелектуальний рівень. Вона повільніше інтегрується в динамічне суспільство, реагує на стрімкі зміни світогляду пересічного читача, відповідно повільніше виробляє нові жанрові форми, які б задовольняли потреби сучасної людини.

Важливим, на мою думку, моментом розуміння причин активізації жанрів масової літератури в літературному дискурсі того чи іншого часу є проблема взаємостосунків суспільства та особистості, певне загострення внутрішніх проблем людини, пов’язаних з агресивним тиском цивілізації у всіх проявах. Власне відчуття самотності людини в суспільстві спонукає до пошуку внутрішнього балансу в спілкуванні з книгою, яка б виправдовувала горизонти очікувань. Висловлюю припущення, яке мені видається небезпідставним, що основним читачем сучасних текстів масової літератури є жителі великих і середніх міст, які є носіями проблем, створених сучасним рівнем розвитку суспільства, – вимогою переробки великої кількості інформації, пришвидшеного темпу життя і т. ін. У людини в сучасному технологічному суспільстві за умов постійно зростаючих вимог до неї часто формується відчуття незадоволення своїм життям через брак власної присутності в цьому житті не як функціонера, а як безпосереднього учасника подій. Відсутність особистої причетності компенсується через віртуальну присутність у хронотопі тексту, відчуття своєрідного катарсису, нехай дрібного, але такого, що виконує певну психоаналітичну функцію зняття внутрішнього конфлікту реального і

бажаного. Чим, як не вимогою компенсації неіснуючого бажаного, пояснюється така увага до любовних, детективних, пригодницьких, історичних (або псевдоісторичних) романів. У них читач проживає ті події в такій емоційній насиченості, яка відповідає розумовим здібностям, життєвому досвіду й естетичним вимогам, дозволяє знаходити подальший, хоча й нетривалий баланс життя до наступного локального катарсису. Масова література внаслідок відсутності рамок й жорстких естетичних норм має всі можливості реалізувати читацькі потреби й очікування.

Отже, сучасний літературний дискурс свідчить про неможливість існування універсальної літератури, яка б відповідала запитам більшості читацької аудиторії. Масова література виникла як спроба відповісти на потреби різних шарів читацької аудиторії, читачі якої є несхожими за естетичним, художнім досвідом і смаком, матеріальними можливостями й життєвими цінностями, професійною приналежністю, розумовими здібностями, а також тим, що відомий вчений назвав "горизонтом життєвої практики" [5,399]. Базуючись на існуючих канонічних літературних зразках, масова література є жвавою, рухомою літературною формою, призначенням якої є, зокрема, повернення мистецтву його майже втраченої комунікативної функції

1. Сакулин П.Н. Культурология и филология. – М., 1991. 2. Перетц В.И. Из лекций по методологии русской литературы. – К., 1914. 3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М., 1989. 4. Федорова Ж.В. Массовая литература в России XIX века: художественный и социальный аспекты // Новое литературное обозрение. – 1996. - №22. - С.14-24. 5. Яусс Ганс Роберт. Эстетичний досвід і літературна герменевтика // Антологія сучасної літературно-критичної думки XX ст.. – Львів, 2002. – С.368-406.

**Надія Гаврилюк,
к. філол. наук**

ЛІТЕРАТУРА ЧИ НІ?

Стаття присвячена розмежуванню «елітарної літератури», «масової літератури» та «паралітератури». Критерієм такого розмежування є міра естетики тексту й міра технічних прийомів, використаних у ньому. Якщо естетики в кожній наступній групі текстів менше, ніж у попередній, то прийомів, навпаки, щораз більше.

Ключові слова: елітарна література, масова література, паралітература, естетика, прийом.

Статья посвящена разграничению «элитарной литературы», «массовой литературы» и «паралитературы». Критерием такого разграничения есть мера эстетики текста и мера технических приемов, использованных в нем. Если эстетики в каждой последующей группе текстов меньше, нежели в предыдущей, то приемов, наоборот, все больше.

Ключевые слова: элитарная литература, массовая литература, паралитература, эстетика, прием.

The article deals with the differentiating of «elite literature», «mass literature» and «paraliterature». The criterion of such differentiating is the extent of aesthetics in the texts and the